

Inst. Saltem Michaëlis nomine intelligendus est ipse Filius Dei, qui sub variis figuris seu symbolis in V. T. se se visibilem præbuit; quemadmodum Gabriël ipsa est Spiritus Sancti persona (1). Quid igitur vetat, quominus de Deo vel Filio Dei cetera intelligamus Scripturarum loca, in quibus Angelorum fit mentio? Certe (Exod. III, 2) *Flamma ignis*, ex qua Moses vocem audivit, vocatur Angelus Dei. Ergo.

Resp. N. ant. Hoc paradoxum sero nimis excogitarunt adversarii ad cultum tollendum Angelis a fidelibus exhibitum. Evertit enim illud caput XII Apocalypseos, in quo Michaël cum dracone pugnavit differt ab Agno, id est, Filio Dei, ob cuius sanguinem vicit: Quoad Gabriëlem, satis est Luc. I, 26 verba expendere: *Missus est Angelus Gabriël a Deo ad Virginem... et ingressus Angelus ad eam, dixit: Spiritus Sanctus superveniet in te*; Spiritus igitur, qui superventurus erat in Mariam, dissimilis fuit a Gabriële nunciante.

Falsum denique est quod assumit Rosenmüller, flammam nempe ignis vocari *Angelum Dei*; etenim in Exod. loc. cit. aperte a flamma ignis distinguitur Dominus, qui Mosi apparuit in flamma ignis de medio rubi; et Act. VII, 50 pariter dicitur: *Apparuit illi (Mosi) in deserto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi*. Hac ratione neoterici biblici, quidquid stulti in buccam venit, prout libet, effluunt, bonamque lectorum fidem in praves errores abducunt.

CAPUT II.

DE NATURA ANGELORUM.

Definiri Angeli solent *substantiæ immateriales complete*, ut certum intersit discrimen nos inter et ipsos; nostre enim animæ substantiæ spirituales *incomplete* vocantur, cum ad corpus informandum suapte natura ordinatæ sint, quibus propterea corpore solutis aliquid deesse videtur, non quidem ad substantiam, sed ad suum, ut dicimus, *complementum*. Ex patribus tum græcis tum latinis non defuerunt, qui Angelos corpore quodam aëreo et subtili præditos censuerunt; illorum catalogum exhibet eruditissimus Petavius (2). Post definitionem concilii Lateranen-

locutus esset, usque ad partem Elisabethæ. Gablerus in *Journal für theol. Literat.* seu in *Ephemer. literaturæ theologicæ*, vol. 1, pag. 405, eadem ferme ratione historiam hanc totam enarrat. Juxta Witsium in *Miscell. sac.* tom. II, pag. 585, per luserum phantasiæ commotæ exponi debet; hemiplexia Zachariam captum, qui idecirco loqui non potuit. Item Rosenmüller. Alii demum deposita larva ingenue tradunt hic a Luca fabulam enarrari. Quis non suspiciat doctos hosce sacrarum litterarum interpretes? præsertim quum ignorare ipsi omnino videantur, deliras anus de sublimioribus ejusmodi doctrinis sapientius disputare, si velint, facile posse.

(1) Cfr. Hier. Maria Buzius Ord. s. Aug. in *Synopsi theol. discipl. P. Berti*, lib. X, in appendice, ubi Michaëlem et Gabriëlem Archangelos esse creatos spiritus demonstrat, tom. 1, pag. 404 et seqq. edit. 1769. Cfr. etiam Bossuet, *Réflexions sur l'Apocalypse*.

(2) *De Angel.* lib. 1, cap. 2.

sis IV, quam inferius dabimus, abolevit hæc opinio inter catholicos; si enim paucos excipias (1), vix est, qui eidem adhæserit. Attamen inter heterodoxos et philosophos hæc sententia plures patronos nacta est; etenim præter Leibnitzium et Bonnet, qui hæc sententiam propugnarunt, Cudworth, Tricorius, Wolfius, Boehmii, Loersius, Cantius aliique non pauci (2) eandem sectati sunt, rati, non posse dari spiritum activum sine corpore. Nos communi sententiæ adherentes de spiritualitate Angelorum, quæ hic et nunc salva fide in dubium vix revocari posse videtur, hæc statuimus propositionem:

PROPOSITIO.— *Angeli sunt veri spiritus omnis corporis expertes.*

Hæc propositio certa est ex conc. Lateranensi IV, quod cap. Firmiter definit adversus manichæos: *Unum esse universorum principium, creatorem omnium visibilium et invisibilium, spiritualium et corporalium, qui sua omnipotente virtute simul ab initio temporis utramque condidit creaturam, spiritualem et corporalem, Angelicam videlicet et mundanam, ac deinde humanam, quasi communem ex corpore et spiritu constitutam* (3). Ergo ex hoc concilio angelica natura spiritualis est et omnis corporis expertis, qualis anima hominis est; alioquin humana natura media non esset inter Angelicam et mundanam substantiam.

Hanc autem doctrinam Scripturarum auctoritate fulciri exinde patet, quod in sacris Eloquentiis Angeli constanter *spiritus* dicantur. Apostolus enim (Hebr. I, 14) de Angelis inquit: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus? et s. Joannes ait (Apoc. 1, 4): Et a septem spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt; et de demonibus pariter dicitur (Luc. X, 20): Spiritus vobis subjiuntur; et alibi passim spiritus nequam, spiritus immundi vocantur; imo Apostolus (Eph. VI, 12) eos vocat: spiritualia nequitiæ. Atqui vox spiritus non aliud proprie nisi substantiam simplicem et incorpoream significat, cum Deo (Joan. IV, 24) et animæ humanæ (I Cor. II, 11) tribuatur; nec ulla suffi-*

(1) Falluntur propterea qui tradunt post concilii Lateranensis decretum neminem catholicorum impune contrariam tenuisse sententiam. Contrariæ enim sententiæ adhæserunt inter ceteros card. Cajetanus, in cap. 2 Ep. ad Ephes.; Eugubinus, *De perenni philosophia*, lib. VII, cap. 27, D, tom. II, opp. edit. Paris 1578; de quo quidem auctore recte pronuntiavit Petavius, *De opific.* lib. 1, cap. 8, § 2: *Auctor magis ad speciem quam eruditionem solidam commentarios suos instituens, quos raro cum fructu, nunquam sine fastidio legimus.* Pariter Sixtus Senensis, *Biblioth. Sanct.* lib. V, adn. 8, Bartholomæus Caranza et Domin. Bannez.

(2) Cfr. Muzzarelli, opusc. XXI, *Del buon uso della logica*, ediz. V, tom. VII, Firenze 1825.

(3) Per hoc tamen decretum doctrina de spirituali Angelorum natura definita dici nequit, adeo ut ad fidei dogmata eam pertinere pronunciare possimus, contrariæque doctrinæ hæresis notam inurere. Quippe Lateranense concilium ex instituto partem eam definire noluit, inquit Petavius; sed in hoc unum intenta fuit Synodus, ut utriusque conditorem naturæ Deum esse contra Manichæos statueret; cetera vero ex recepta per id tempus opinione obiter subtexit.

ciens ratio sit, cur vocem hanc ad alienam significationem detorqueamus, cum de Angelis usurpatur. Ergo.

Et sane insolens omnino esset, si Angeli corpore et spiritu constarent sicut homines, quod ratio nunquam habereetur corporis et spiritus ipsorum in Scripturis, quæ ubilibet mentionem faciunt corporis et spiritus hominum; aut saltem quod homines non aliquando spiritus in eisdem appellarentur, quemadmodum passim Angeli appellantur spiritus. Nempe homines, etiãsi et præcipua sua parte spiritus sunt, quia tamen simul corporei sunt, nunquam absolute *spiritus* dicuntur; contra vero Angeli, quia corporei non sunt, sæpe *spiritus*, nunquam vero absolute dicuntur *corpus* aut *corporei*.

Fulciri præterea hæc eadem doctrinam auctoritate patrum tum græcorum tum latinorum facile ostenditur. Etsi enim plerique ex ipsis, ut superius innuimus, videantur corpus aliquod Angelis tribuere, longe plures tamen spirituales prorsus et incorporeos Angelos prædicant (1). Ne tamen longiores simus in proferendis testimoniis, ad quædam veluti capita revocabimus ipsorum dicta, ex quibus certa deprehenditur eorum sententia. Ac I. Angelos spirituales prædicant, qui eos dicunt incorporeos, sive ἀσώματους. Tales porro sunt ex græcis Gregorius Thaumaturgus, sive vetus auctor Homilie ejusdem in Theophania, qui eos dicit *incorporeas virtutes* (2); Greg. Nyssenus, qui Angelos *incorpoream creaturam* nominat (3); Greg. Nazianz., qui eandem naturam *intelligibilem et incorpoream* laudat (4); Eusebius Cæsar., qui eam commemorat *substantiam incorpoream*, et comparat Deo ipsi (5); Epiphanius, qui dæmonem declarat

(1) Thomas Aletinus seu potius Joan. Clericus in not. 64 ad cap. 3, lib. 1 de Ang. § 12 Petavii, ut suis faveat, hæc scribere non dubitavit ad eripiendum nobis omnia patrum testimonia, quæ Angelos spirituales prædicant: *Diligenter observandum corpus et materiam duplici sensu sumi apud veteres. Aliquando ita vocant quidquid non est per se intelligentia præditum, quantumvis sit tenuitatis; sed sæpe etiam his vocibus intelligunt crassiorem tantum materiam, quo sensu negant Angelos esse corporeos aut materiales. Nam ceteroqui plerique existimant Angelos esse tenuissimo corpore indutos. Vide indicem philologicum philosoph. Orientalis Th. Stanleii, de voce materia, et de sententia veterum de Angelorum natura Illustriss. Pet. Dan. Huetium, Ep. Abrincensem, in eximio Origenianorum opere, lib. II, quest. V, et in nobis ad Origenem, pag. 65. Nisi hæc probe observentur, vix poterit intelligi quid velint veteres, et secum etiam sæpe tum videbuntur pugnare, cum sibi quam maxime constant. At præterquam quod Huetius de omnibus universim patribus minime loquitur, plerosque patres vocem Spiritus, cum de Angelorum natura disserunt, stricto sensu usurpasse ex iis, quæ hic in medium protulimus, eorum testimoniis apertissime constat, præsertim ex iis, qui eos intelligentias vocant, mentes, substantias intelligentes, simplices, sine materia, etc. Poterant ne apertius proprie dictam spirituale naturam Angelorum exponere? *Eo vel magis* quod iisdem vocibus utantur, eum de spirituali Divina substantia loquuntur?*

(2) Cfr. Petav. *De Angelis*, lib. 1, cap. 3.

(3) *Cont. Eunomium*, lib. XII, et alibi ib.

(4) *Ibid.*

(5) *Demonist. evang.* lib. 1, cap. 1. ἀσώματος τινός;

spiritum corporis expertem (1); S. Joan. Chrysostomus, qui Deum commendat, quod fecerit Angelos et Archangelos, ac *reliquas incorporeorum substantias* (2); Theodoretus eos jactat *incorporeas naturas* (3); Procopius *substantias penitus incorporeas* (4), item Joannes Climachus, Dionysius vulgo Areopagita, Nilus, Joan. Damascenus, etc. (5). Ex latinis vero Marius Victorinus, qui vocat Angelos *incorporeos* (6); Lactantius *incorporales*; Leo Papa, qui *veram fidem* ait, quæ est catholica, omnium creaturarum, sive spiritualium, sive corporearum bonam confiteri *substantiam* (7). Sic Julius Africanus *incorporeos* pariter eosdem constituit, nec non Fulgentius (8), Gregorius M., qui interrogat: *Quis sanum sapiens, esse spiritus corporeos dixerit* (9)? aliique. 2. Eandem veritatem docent ii patres, qui Angelos non solum incorporeos, sed præterea vocant *mentes* νοῦς, seu *substantias intelligentes*; tales vero sunt Greg. Nazianz. Eusebius, Dionysius Areopagita nuncupatus, Greg. Nyssenus, etc. 3. Qui eosdem dicunt *simplices et sine materia* ἀσώματος, ut Greg. Naz. atque Nyssenus, Marius Victorinus, Lactantius etc. (10).

Quum igitur laudati patres tum græci tum latini ingenti veluti agmine Angelos non solum incorporeos, verum etiam substantias materiæ expertes, spirituales, simplices, intelligentias passim vocent, nihil dubii subesse potest, quin doctrina de spiritualitate Angelorum non solum Scripturis, sed et traditioni innitatur (11). Angelicus doctor rationibus etiam theologis eandem confirmat, quæ apud eum recoili possunt (12).

DIFFICULTATES.

I. Obj. 1. Ex Sacris Litteris Angeli feminis permiscetur; ergo aut sunt, aut habent corpora. Ete-

νοερός, καὶ θεοῦ δύναμις, ἀγγελίου τε, καὶ ἀρχαγγελίου, αὐτὰ τε, καὶ πάντῃ καθάρῃ πνεύματι.

(1) Hier. xxvi, num. 15.

(2) *Ad Stagiriam*, lib. 1, pag. 86 et alibi ib.

(3) *Quest. xx. in Genes.* probaturus imaginem Dei non in eo consistere, quod in anima sub adspicuum non cadit, inquit: *Alioquin potius imagines Dei vocarentur Angeli et Archangeli, et omnes incorporeæ sanctæque naturæ, utpote corporibus vacuæ et sine mixture minime aspectabiles.* Alibi eadem habet, quæ ad corpus vel materiam quancumque trahi nulla ratione possunt.

(4) *Comment. in Gen.* cap. 16 et seq.

(5) Apud Petav. loc. cit. Inter græcos patres minime recensuimus s. Ignatium, cuius proferuntur verba ex *Epist. ad Trall.* quibus Angelos dicit: *naturas incorporeas*, siquidem ea reperire minime potuimus neque in edit. Cotelerii, neq. in *Biblioth. Patrum Gall.* neque alibi; sed occurrunt tantummodo in hujus S. Martyris litteris interpolatis apud Coteler. *Ep. ad Trall.* § 9. tom. II, pag. 67.

(6) *Lib. IV. Adv. Arium.*

(7) *Ep. ad Turib.* cap. 6.

(8) *Lib. de Fid.* cap. 5.

(9) *Dial. lib. IV, cap. 29.* Cfr. Petav. loc. cit.

(10) Apud Petav. loc. cit.

(11) Cfr. ib. ubi § 10 ostendit judæis pariter inhæsisse sententiam de spirituali Angelorum natura.

(12) Part. 1, quest. 50, art. 4, nec non *Cont. gent.* lib. II, cap. 16, et in opusc. *De spirit. creaturis*, art. 5, tom. VII, opp. edit. Rom. 1570.

enim Gen. VI, 2 legitur: *Videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae, acceperunt sibi uxores.* Quae quidem verba 2. Versio alexandrina sic refert: *Videntes Angeli Dei... acceperunt sibi uxores.* Haec autem versio 3. ex libro Henoch confirmatur, Augustino teste (1); tum 4. ex patribus Justino, Clemente Alex., Tertulliano, Ambrosio, Sulpicio Severo, Lactantio aliisque non paucis apud Petavium (2), qui refert pro eadem sententia Philonem et Josephum; 5. contextus ipse videtur rem huiusmodi significare, ubi habetur, ex ejusmodi connubiis ortos fuisse gigantes. Addit vero Car. Rosenmüller (3), 6. quemadmodum pro filiabus hominum veniunt feminae in proprio sensu ab hominibus oriundae, sic pro filiis Elohim sensu proprio ita dicti intelligendi sunt Angeli, seu naturae supernales. Ergo.

Resp. N. A. Ad 1. probat. ex Genesi, D. Filii Dei, id est, filii Seth, vel principes, quos majores gentium dicimus, conc.; filii Dei, id est, Angeli, N. Exodi enim XXI, 6 et XXII, et alibi, per vocabulum hebraicum אֱלֹהִים *elohim*, principes designantur; Symmachus ipse vertit *filii potentum* (4); sic etiam Onkelos et Saadias exponunt; Arabs Eperni pariter habet *filii magnatum* (5); interpres Samaritanus *filii dominatorum* (6). De filiis Seth hunc locum ipse Clericus exponit, qui praeterea observat hoc nomine passim in Scripturis designari veros Dei cultores (7). Haec posterior interpretatio communis est inter patres. Non posse autem allatum textum sumi de Angelis proprie dictis, evidens est; vel enim fuissent boni vel mali, neutrum porro dici potest; non boni, quia cum Dei visione jam fruenterent, non potuerunt illecebris carnalibus allici, praesertim cum de his dicat Christus: *Non nubent neque nubentur*; non mali, alioquin daemones dicendi essent filii Dei, quod est absurdum, et nulli sane in Scripturis hoc nomine compellantur (8).

(1) *De civit. Dei*, lib. xv, cap. 24, n. 4.

(2) *De Angel.* lib. iii, cap. 2.

(3) In schol. ad hunc locum.

(4) *Υἱοὶ τῶν δυνατῶν*, Cfr. Hier. *Quaest. Hebr. in Genes.*, lib. i; tom. iii. opp. edit. Vallars.

(5) Ita enim Onkelos in Targum exponit. Cfr. Biblia sacra edit. Plant. Antv. 1569.

(6) Cfr. *Polygl. Walton, et Biblia Regia*. Paris.

(7) Sic enim scribit in *Paraphrasi* in hunc locum: *Interea Caini aucta sobole, puellarum numero Cainitas abundare contigit; quae cum praeterea forma praestarent, Enosi posterorum, quorum majores consortium et affinitatem Cainitarum adspersati fuerunt, amorem sibi conciliarunt, et cum iis matrimonia miscuerunt; Cainitas enim Enosidas generos habere honori ducebant. Haud multo post Cainitarum, quibuscum vitam agitabant, pravis exemplis uxorumque illecebris corrupti, Enosidas iisdem se vitis inquinaverunt, vitiosioreque sobolem progenerarunt. Eamdem interpretationem sequuntur Munsterus, Fagius, Vatablus, Castalio, Claricus, Drusius, Amama, Cardwrightus in *Criticis sacris*. Hanc vero eandem interpretationem confirmant exempla ex Deut. xiv, 4; Ps. lxxii, 15; Prov. xiv, 25.*

(8) Certum est nunquam in Scripturis Angelos daemones vocari; contra vero interdum, secus ac Fabricius autumat in sua *Bibliographia antiquaria*, c. 8, § 27, daemones non solum cum aliquo additamento, sed absolute Angeli dicuntur ut 1 Cor. vi, 5.

Ad 2. D. Et versio alexandrina per *Angelos Dei* homines religiosos designat, quod infrequens in Scripturis non est (1), conc. Angelos proprie dictos, *subdist.* In hoc casu, ut ex dictis patet deserenda est, C. tenenda N. Adde non omnes codices habere *Angelos Dei*, sed teste Augustino (2), nonnullos habere *filios Dei*, prout in Bibliis Complutensibus versio haec LXX nuncupata habet: *filii Dei* (3).

Ad 3. Tr. Omnium enim criticorum iudicio, imo et ipsius ecclesiae catholicae, liber Henoch inter apocryphos recensetur (4).

Ad 4. D. Vel ex versione alexandrina, vel libro Henoch deceptis, C. ex sensu ecclesiae aut traditionis N. Plerique enim ex versionis alexandrinae lectione decepti in hanc sententiam concesserunt, alii ex libro Henoch, quem tanquam sacrum nonnulli patres habuerunt, ut de Tertulliano constat aliisque paucis (5).

(1) Sic s. Joan. Bapt. Marc. i, 2; coll. Malach. iii, 1 vocatur; 1 Cor. xi, 10 sacerdotes; Apoc. i, 20 et ii, 1 etc. episcopi compellantur.

(2) *De civitate Dei*, lib. xv, cap. 25, num. 3. Imo vero ex hoc ipso s. Augustini loco patet versionem LXX sua aetate utrumque habuisse: *Filii Dei et Angeli Dei*; ita enim scribit: *Et septuaginta quidem interpretes et angelos Dei dixerunt istos, et Filios Dei. Quod quidem non omnes codices habent, nam quidam nisi Filios Dei non habent.* Ex quo facile est conjicere, verba *Angeli Dei* non fuisse nisi glossema nonnullorum, quibus persuasum erat, juxta dicenda, Angelos reipsa feminas adamasse, iisque junctos connubio fuisse, quod postea irrepsit in textum.

(3) Praeter editionem Complutensem ceterae editiones omnes habent *υἱοὶ θεοῦ*, ut videri potest in Bibliis Plant., in *Polygl. Walton.*, *Bibl. reg. Paris.*, etc.

(4) De libro Henoch ita scribit s. Aug. loc. cit. n. 4: *Omittamus igitur earum Scripturarum fabulas, quae apocryphae nuncupantur, eo quod earum occulta origo non claruit Patribus, a quibus usque ad nos auctoritas veracium Scripturarum certissima et notissima successione pervenit.* Ex quibus discere possunt protestantes, quo consilio prudentiae patres uterentur ad germanas ab apocryphis Scripturas discernendas.

(5) Dixi de Tertulliano aliisque paucis constare, eos librum Henoch tanquam sacrum recepisse. De Tertulliano enim nullum dubium esse potest; nam (*De cultu fem.* lib. i, cap. 5), etsi fateatur hunc librum ab aliis rejici, dicens: *Scio Scripturam Henoch nec recipi a quibusdam*, ejus tamen auctoritatem quoad fieri potest ibidem propugnat; ex eoque libro Angelos, lib. *De idol.* cap. 9, vocat *seminarium amatores*, qui, ut loquitur in libro *De habitu muliebri*, cap. 2, ad *filias hominum de caelo ruerunt.* Auctor lib. *De singular. Cleric.* inter opera s. Cyp. ait: *Novimus et Angelos cum feminis cecidisse.* Eamdem opinionem ex eodem libro mutuati sunt Justinus, *Apol.* i, num. 5; Lactant. *Divin. inst.* lib. ii, cap. 15; Sulpicius Severus, *Sac. hist.* lib. i. Quum tamen nemo istorum, praeter Tertullianum, libri Henoch singillatim meminerit, nihil vetat, quominus dicamus eos deceptos esse ex loco adducto Geneseos praesertim juxta graecam LXX versionem. Sane S. Ambrosius *Serm.* viii, in *Ps.* cxviii, num. 58: *Dentique*, inquit, *scriptum est, quia Angeli amaverunt filias hominum*, etc. quamvis fluctuans, *Serm.* iv, num. 8, innuat Angelorum nomine intelligi posse homines, qui vite probitate Angelorum gratiam imitarentur. S. Hilarius Pictav. *Tract. in Ps.* cxxxiii, num. 6, suppresso nomine, de libro Henoch non absque contemptu loquitur: *Fertur autem*, inquit, *id, de quo etiam nescio cujus liber extat, quod Angeli concupiscentes filias hominum, etc.* Quae enim libro legis non continentur, ea nec nosse debemus.

Ex hoc fonte fabulam istam veteres omnes hausisse arbitratur Petavius (1). Ceterum his patribus plures alios opponimus, qui data opera illam fabulam refellerunt. Certe Philastrius Brixiensis in lib. *De haeresibus* eam opinionem, quae asserit, *Angelos se miscuisse cum feminis ante diluvium, et inde esse natos gigantes*, inter haereses refert (2). Ex quibus deprehendimus hanc sententiam nunquam fuisse universalem in ecclesia, sed prorsus singularem illorum patrum, quos recensuimus, nihilque inde inferri de trimeri adversus sacras traditiones, ut protestantes plerique autumat.

Ad 5. N. Tum 1. quia nondum exploratum est voce *nephilim* homines designari extraordinariae proceritatis; etenim Job. i, 15 vertitur *irruentes*, id est, praedones, latrones, qui fortasse equis latrocinia exercebant, ut arabum hodie bene multi, ex quo genere etiam centauri graecorum fuerunt. Aquila et Symmachus videntur *latrones* intellexisse; Onkelos vertit *fortes*; ita insuper uterque arabicus interpres (3); alii sumunt vocem *nephilim* quasi significet *defectores, apostatas, a deficiendi significato*, quem verbum *naphal* saepe obtinet, et congruit syriaca vox *nopholoh*, quae *apostata* vertitur. Patet igitur gigantum nomine hic non inverisimiliter designari homines impios, praepotentes, qui omnia pro arbitrio sibi licere existimabant; et confirmatur ex contextu, versu enim 4. subditur: *Isti sunt potentes a saeculo viri famosi*, id est, *fortes, violenti*, etc. Tum 2. quia, si nolumus a communi interpretatione discedere, ut observat s. Augustinus, ex naturalibus causis fieri potest, quod ex communis generis parentibus gigantes oriantur, ut pluribus exemplis ex historia tum sacra tum profana petitis, ostendi facile posset, quin ad Angelorum nuptias confugere debeamus (4).

Sic alii passim. Proluxum libri Henoch fragmentum refert Georg. Syncellus in *Chronograph.* part. 2, quod una cum aliis legi potest apud Joan. Alb. Fabricium in op. *Codex pseudepigraphus*. V. T. Hamb. 1722, vol. i, pag. 160 et seqq. ubi pariter refert de ea judicium ac censuram sive veterum sive recentiorum.

(1) *De Angel.* lib. iii, cap. 2, § 4.

(2) In *Biblioth. Patrum* De la Bigne, tom. v, p. 54. s. Joan. Chrys. *Hom.* xxii, in cap. VI. Gen. has historias vocat *μυθολογίας*, imo *τὰ βλάσφημα*, *fabulas et blasphemias*. Cf. ib. num. 2, edit. Maurin. tom. iv. Sic Hieronymus passim; et ante istos auctor *Recognit.* sub nomine Clem. Rom. Origenes, tum alibi, tum *cont. Celsum* lib. v, etc.

(3) Cfr. Targum loc. cit. ubi habet גִּבּוֹרִים Arab. versio *praepotentes, superbi, contumaces*, etc., quod est a singulari *praepotens, validus*, etc.

(4) *De civitate Dei*, loc. cit. ubi observat jam existisse gigantes, antequam filii Dei congregarentur cum filiabus hominum, ut patet ex contextu, insuper existisse etiam post diluvium, ut ex pluribus Scripturarum locis compertum est. Cfr. Deut. ii, 20; iii, 11, 13; ii Reg. xxi, 18, etc. Ceterum cum vox *nephilim* vicissim in Scriptura usurpetur tum ad homines proceram staturam designandos, tum ad significandos praedones, violentos, etc., pronum est colligere, potuisse hoc loco poni hanc vocem in utroque sensu, ut Is. xiv, 9. Baruch. iii, 26. Hinc est quod Aquila verterit *επιπληκτορες, cadentes, irruentes*, Symmachus vero *βλάσται, violenti*, LXX *γίγαντες*; gigantes, pe-

Ad 6. N. Nimis enim probaret, Angelos nempe fore filios Dei naturales, quod est absurdum.

I. Inst. 1. In Scripturis talia Angelis tribuuntur, quae substantiis mere spiritualibus convenire non possunt. Sic Ps. Cii, 20. *potentes virtute* dicuntur, seu *fortes robore*, ut vertit s. Hieronymus, s. Paulus: *Si linguis*, inquit, *hominum loquar et Angelorum* (1 Cor. XIII, 1); Christus vero praedixit, in novissimo die mittendos Angelos *cum tuba et voce magna*; haec profecto aliaque similia, quae passim in Scripturis Angelis tribuuntur, absque corpore praestari nulloatenus possunt. Quibus addas, 2. Christum saduceis interrogantibus, ejusnam in resurrectione futura esset mulier, quae septem fratribus nupserat, respondisse, *aequales Angelis justos fore*; haec autem aequalitas nulla esset, nisi Angelos corporeos admitteremus (1). Ergo.

Resp. ad 1. D. A. Si Scripturae materialiter ac prout sonant intelligantur, C. si spiritualis et metaphoricus earum sensus dispiciatur N. Nec enim aliter accipi possunt, cum eum sensum, ut ex dictis patet, subjecta materia minime ferat. Quod si quis tamen contenderet nonnullas ex dictis operationibus reipsa ab Angelis perfici, tunc reponimus Angelos in corpore assumpto eas operationes praestare; quo pariter sensu *potentes virtute* Angeli sunt, quia corpus assumunt. Atque ita dissolvuntur ceterae difficultates, quae peti possent ex diversis Angelorum apparitionibus, estu, potu, etc. Tobiae enim XII, 18, dixit Angelus: *Cum essem vobiscum, videbar quidem manducare et bibere, sed ego potu invisibili et cibo utor*, etc. (2).

Ad 2. D. Aequales Angelis fore quoad modum vivendi, C. quoad modum existendi N. Hic enim similitudo non afficit corpus, sed modum sive rationem vivendi; quemadmodum enim Angeli natura sua nuptias non ineunt, quia carent corpore, ita neque resurgentes instaurabunt nuptias, quia, etsi corpora sint habituri, Angelorum instar nuptias abstinebunt.

II. Inst. Saltem daemones in Scripturis modo perhibentur igne torqueri (Matth. XXV, 41; II Pet. II, 4; Jud. 6.), modo sono citharae compesci (I Reg. XVI, 25.), modo fellis fumo fugari (Tob. VI, 8.). Hisce coherent quae passim traduntur a patribus, eos nempe allici cibis, nidore, suffimentis, etc. (3). Ergo.

rinde ac Theodotion, ut videre est in *Hexaplis* Origenis, edit. Montfaucon, tom. i.

(1) Cfr. Muzzarelli, op. cit.

(2) Vid. card. Gotti, *De natura Angel.* Quaest. ii, dub. 1, § 4, num. 26 et seqq. et s. Tb. part. 1, q. 51. art. 5. Cfr. etiam Nicolai, Soc. Jesu, *In Tobiam*, dissert. vi et xiii.

(3) A Minuc. Felice, in *Octavio*, daemones perhibentur *nidore altarium vel hostiis pecudum saginati* § 17 *Bibl. Patrum* edit. Ven. tom. ii. s. Joan. Chrysostomus, *Hom.* ii, in s. *Babylam*, num. 15 edit. Maurin., tom. ii: *Cum homines nidore*, inquit, *fumo sanguineque ipsos colunt, tanquam canes sanguinarij et voraces lambendi causa adsunt: cum autem rursus*

Resp. Ad I. D. Dæmones torquentur, compescuntur, fugantur virtute divina, C. propria ac naturali N. Plane ut sacramenta sanctificant animam, ut ait s. Augustinus.

Ad 2. *disting.* pariter cum eodem s. Doctore; alliciantur ut spiritus signis, divini scilicet honoris, quem affectant (1), C. ut animalia cibis N.

II. Obj. Justinus Mart., Clemens Alex., Tertullianus, Lactantius, alique patres bene multi apud Petavium (2) Angelos corporeos dixerunt; sancti Augustinus et Bernardus ancipites ac dubii hæserunt (3); Ergo.

Resp. D. A. Quorum tamen plerique ut de corpore improprie dicto loquentes intelligendi sunt, C. omnes id affirmarunt de corpore proprie dicto N. Plures enim patres Angelos corporeos dixerunt, non quod eos materiali corpore præditos arbitrarentur, sed 1. quod hypostases veras germanasque esse propugnarent; corpus quippe veteribus patribus idem erat ac substantia, et ideo interdum Deum ipsum corporeum dixerunt, prout de Tertulliano monet Augustinus, et nos suo loco vidimus (4). 2. Alii Angelos dixerunt corporeos, non absolute, sed comparative ad Deum, nempe ut omnimodam simplicitatem uni Deo vindicarent. 3. Alii, quia corporeum existimabant, quidquid definito in loco continetur motumque ibidem habet, ut Cassianus et Hilarius (5). Si qui patres satis accommodate intelligi non possunt, sunt deserendi; quum ipsis plurium auctoritas ac præsertim ecclesiæ sensus obstat, ut ex adducto decreto concilii Lateran. patet. SS. Augustinus et Bernardus in quæstione nondum definita maluerunt prudenter dubitare, quam aliquid certi proferre (6).

III. Obj. Synodus VII œcumenica seu Nicæna II. approbavit dialogum Joannis Thessalonicensis, in quo Angeli dicebantur corporei, si non omnino, saltem ex parte; Ergo.

Resp. N. A. Ut patet tum ex verbis Tarasii, qui, cum dixisset: *Ostendit pater (Joannes), quod et Angelos oporteat pingi, quoniam circumscripti sunt, et nemo quidquam præbeat hujusmodi, quasi fame perirent.* Ita etiam nonnulli alii patres loquuntur, imo ethnici ipsi, ut patet ex Porphyrio, cujus verba refert Euseb. *De præparat. evang.* lib. xv, cap. 22, edit. Franc. Vigeri Soc. Jesu, pag. 175, ubi fit mentio de sustentatione spirituum corporumque demonum.

(1) *De civitate Dei*, lib. XXI, cap. 6.

(2) *De Ang.* lib. I, cap. 2.

(3) *Ibidem.*

(4) *Tract. de Deo*, num. 226.

(5) *Cfr. Petav. op. cit. lib. I, cap. 3, § 12.*

(6) Notandum hic est cum Cl. Gerdilio, *Saggio d'istruc. teol. de Angelis*, in errorem incredulos labi, dum tribuunt antiquis ecclesiæ patribus indiscriminatim sententiam de substantia materiali cogitante, eo quod nonnulli inter ipsos visi sunt admittere Angelos corporeos. *Questi*, ait ipse, *dubitarono bensì che siccome nell'uomo l'anima è unita ad un corpo organizzato, così negl' Angeli fosse unita ad un corpo etero; ma da ciò non segue in alcun modo, che abbiano creduto materiale il principio della intelligenza negl' Angeli.* quod verissimum esse aperte evincit eorundem patrum loquendi ratio.

veluti homines apparuerunt, tunc sacra synodus dixit: *Etiam, Domine, scilicet Angelos pingi oportere; tum ex fidei professione, in qua dicitur: Veneramur imagines sanctorum et incorporeorum angelorum, quæ tanquam homines figura humana hominibus apparuerunt* (1). Igitur synodus his verbis singillatim Joannis Thessalonicensis opinionem rejecit.

Ex dictis sequitur 1. Angelos esse natura sua incorruptibiles. An pariter dicendi sint natura sua immortales, disceptarunt antiqui scholastici; a spectato sensu, quo illa quæstio intelligitur nunc a probatis philosophis, cum agitur de animæ humanæ immortalitate, procul dubio Angeli natura sua immortales dicendi sunt (2).

Sequitur 2. Angelos valde hominibus præstare tum substantia, tum intelligente virtute, tum denique exequendi potentia (3).

CAPUT III

DE ANGELORUM OFFICIIS.

Plura certe sunt Angelorum officia, ast præcipuum est Deum laudare, juxta illud Apocal. VII, 11. *Et*

(1) Negare haud possumus Joanni episcopo Thessalonicensi hanc fuisse opinionem de Angelis corporeis, ut totus contextus evincit illius sermonis, qui recitatus est in conc. Nicæno II, act. 5, edit. Hard. tom. IV, col. 291. Sed hæc fuit privata illius sententia. Dum vero Tarasius ait ib. *Ostendit pater, quod Angelos oporteat pingi, quoniam circumscripti sunt, et veluti homines apparuerunt multis*, non aliud attingit nisi quod spectabat ad scopum concilii, evincendi scilicet, veterum sententiam fuisse, imagines Christi, Deiparæ, Angelorum et Sanctorum licite pingi posse. Hinc synodus coherenter respondit: *Etiam Domine, nihili faciens causam memoratam, propter quam putavit Joannes, disputans adversus gentilem, Angelos pingi posse.* Hæc autem confirmantur ex eo, quod videmus synodum aliorum sanctorum patrum et doctorum dicta pariter approbasse, etsi in his Angeli incorporei dicerentur, et quoad naturam spirituales conferrentur cum Deo ipso. *Cf. Act. IV, col. 162, edit. cit.* Sed mens ejus synodi melius dignosci non potest quam ex ipso fidei decreto, edit. act. IV, col. 266, ubi Synodus profertur se honorare, et salutare, ac adorare imagines sanctorum etiam et incorporeorum Angelorum.

Ex his colligitur, inique prorsus Cudworthum (*Syst. intell. cap. 3, sect. 3, § 37*) traducere concilium Lateran. IV (quod ipse perperam tertium dicit) contrarium et pugnantem cum conc. Nic. II, dum scribere non veretur: *Sed quod omnium maxime multorum adduxit animos, ut nil dubitarent, nihil prorsus corporei adjunctum esse genitibus (Angelis), id tertii Lateranensis concilii auctoritatem et dignitatem esse arbitror, quod inter decreta sua hanc retulit sententiam. Quasi vero minor esset septimi œcumenici, ut vocant, aut secundi Nicæni concilii, quod contrariam sententiam stabilivit, fides et auctoritas, quam ut cum illo committi aut gravitatem legum ejus æquare saltem queat, in quibus graviter ac multiplici ratione labitur: 1. dum asserit multos adductos esse in sententiam de spirituali Angelorum natura ob auctoritatem conc. Lateran. quum longe ante hæc doctrina communis fuerit inter catholicos; 2. in eo quod affirmat Nicænum conc. II contrariam sententiam stabilivisse, quod ex dictis est aperte falsum; 3. in conflictu, quem supponit inter utrumque concilium.*

(2) *Cfr. Petav. de Angel. lib. I, cap. 3, § 9 et seqq.*

(3) *Vid. Suarez in quatuor prioribus libris de An-*

omnes Angeli stabant in circuitu throni... et ceciderunt in conspectu throni in facies suas, et adoraverunt Deum, dicentes: amen, etc. Alterum ipsorum officium est Dei jussis obtemperare, in iis præsertim, quæ spectant ad hominum salutem, siquidem omnes sunt administratores spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis, ut loquitur Apostolus (Hebr. I, 14). Ex quo patet regna, provincias, regiones, homines denique singulos Angelorum tutelæ committi, quod paulo post ostendemus. Nonnulli patres, ut Hermas, Methodius, Origenes, Athenagoras, Epiphanius, Theodoretus, non solum hominibus, sed et bestiis ipsis et plantis, rebusque fere omnibus Angelos præfectos esse opinati sunt (1). Quam quidem opinionem nunquam ecclesiæ sua auctoritate probavit; antiquata proinde est. Attamen Joannes Bodinus (2), et Le-Maitre (3), uterque calvinista, hæc sententiam instauratione conati sunt. Eos nos dimittimus, et adversus eorum magistrum Calvinum dogma catholicum propugnare aggredimur de Angelorum tutela. Etsi enim hic interdum fateatur Angelos vigilantes esse in hominum salutem, ac dubitare tantummodo videatur, num singulis hominibus singuli Angeli deputentur, attamen ubi scribit in Ps. XC, omne dubium excutiens, confidenter pronuntiat: *Falsum est illud commentum, suum cuique singularem Angelum esse; et satanæ astu, ut fiduciam nostram in Christum mediatorem minuatur, illud punctum in ecclesiæ invectionem asserit.* Rationalistæ ævi incultioris ac rudioris ingenio hanc doctrinam adscribunt (4). Adversus quos sit

PROPOSITIO. — Dogma catholicum est, Scripturæ et patrum auctoritate firmatum, Angelos in hominum custodiam deputari.

Propositio, ut patet, generalis est nec aliud statuit, nisi Angelos hominum tutelæ præfici, quod de fide esse passim theologo docent; singulis vero hominibus singulos Angelos delegari, non solum justis et prædestinatis, sed etiam peccatoribus ac reprobis, singulis præterea regionibus, provinciis, rogoris, ecclesiis Angelos præesse, certa quidem, et communis sententia est, ad fidem tamen minime spectat, ut pene omnes fatentur.

Assertionem nostram evincunt verba illa, quæ Ps. XC leguntur: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis, quæ de omnibus justis patres unanimes interpretantur; nec non verba Christi (Matth. XVIII, 10): Videte, ne contemnatis unum ex his pusillis; dico enim vobis, quia Angeli eorum in*

gelis, ubi præstantiam naturæ Angelicæ fuisse prosequitur.

(1) *Cfr. Cotelerius ad lib. I Hermæ Pastoris visionem IV, ubi plura veterum testimonia pro hac sententia collegit. S. Hieronymus, Comment. in Habacuc, lib. 2, non sine stomacho hanc sententiam rejecit.*

(2) In opere cui titulus: *Universum naturæ theatrum*, lib. V.

(3) In *Epist. ad Jac. Lensant.*

(4) *Wegscheider, § 103.*

cælis semper vident faciem Patris mei. Testimonium Apostoli ex Hebr. I. jam dedimus.

Hinc Origenes: *Ipsi (Angeli), inquit, procurtationem animarum nostrarum tenent, quibus, dum adhuc parvuli sumus, velut tutoribus, et actoribus committimur* (1). S. Basilius: *Quemadmodum enim urbium muri in circuitu omni ex parte circumducti, undecumque hostium assaltus arcant; ita etiam Angelus et præmunit a fronte et a tergo custodit, nec quidquam utrinque incustoditum relinquit* (2). S. Ambrosius: *Mittit Dominus, inquit, Angelos suos ad defensionem eorum, qui heredes futuri sunt promissorum celestium* (3). Ita s. Augustinus pro certo statuit, Angelos adjuvare nos pro sua sublimitate, dum obtemperant Deo, qui pro nobis etiam unicum Filium suum dignatus est mittere (4). Ita passim ceteri patres loquuntur.

Singulis porro hominibus singulos Angelos deputari, aperte colligitur ex verbis Christi laudatis *Angeli eorum* (parvulorum)... *vident faciem Patris.* Ubi duo notanda 1. dici a Christo non *Angelus*, sed *Angeli*; 2. *eorum*, id est, *proprii* seu cuilibet adscripti. Pervulgatam vero hanc fuisse persuasionem apud judeos et primos christianos, constat ex Actis Apostol. XII, 15, ubi Rhode puellæ, asserenti Petrum adesse ac pulsare, responderunt fideles, qui intra domesticos parietes convenerant ad orationem: *Angelus ejus est* (Act. XII, 15). De Angelo custode Petri hæc verba intelligenda esse patres concorditer affirmant. Jure proinde exclamabat s. Hieronymus: *Magna dignitas animarum, ut unaquaque habeat ab ortu natiuitatis in custodiam sui Angelum delegatum* (5); et s. Basilius: *Quod autem, inquit, unicuique fidelium adsit Angelus tanquam pædagogus aliquis et pastor vitam gubernans, nemo contradicit, qui verborum Domini meminert, dicentis: ne contemnatis, etc.* (6). Hinc, ceteris prætermisissis, concludebat s. Bernardus: *In quovis diversorio, in quovis angulo Angelo tuo reverentiam habe...* *Si fidem consulas, ea tibi angelicam probat præsentiam non deesse* (7).

Peccatoribus insuper et reprobis quoque proprium Angelum custodem adesse, communis est theologorum sententia; qui hoc deducunt tum ex benigna Dei erga omnes voluntate, tum ex eo quod multi patres, qui loquuntur de Angelorum custodia, nullum discrimen instituunt inter fideles et infideles, inter justos et peccatores, reprobos vel electos (8); tum denique,

(1) *Hom. VIII in Genes.* num. 8, et alibi passim, ut *Hom. XX in Num.* num. 3; in *Ps. xxxviii*, num. 2, edit. Maurin.

(2) *Hom. in Ps. xxxiii*, num. 5, t. 1, p. 148, edit. Bened.

(3) *Serm. 1 in Ps. cxxiii*, num. 9, edit. Maurin. et alibi passim, ut in lib. *De viduis*, cap. 9, num. 55: *Obsecrandi sunt Angeli pro nobis, qui nobis ad præsidium dati sunt.*

(4) *Lib. de octoginta tribus quæstion. q. lxxvii*, num. 7.

(5) *Comment. in Matth.* lib. III, in hunc locum.

(6) *Cont. Eumon.* lib. III, op. t. 1, p. 272.

(7) *Serm. XII in Ps. xc*, num. 6, edit. Maurin.

(8) *Cfr. Petav. op. cit. lib. II, cap. 7, num. 6.*